

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΥΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1940

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ ΠΡΩΤΟΠΟΡΩΝ

Και άλλοτε μου ἐδόθη εὐκαιρία νὰ μιλῶ γιὰ τὰ μνημόσυνα τῶν πρωτοπόρων τῆς ζωῆς, πού σάν τοὺς κεραυνούς, πού πέφτουν ξαφνικά καὶ βροντερά πάνω στὴ γῆ, ἔτσι κι' αὐτοὶ πέφτουν πάνω στὸν κόσμο.

Κατάπληκτοι στὴν ἀρχὴ οἱ κοινοὶ θνητοὶ, μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ὑπέροχου, ἀφοῦ συνέλθουν ἀπὸ τὴν πρώτη ἐντύπωση, ἀρχίζουν νὰ μοιράζονται σὲ θαυμαστές, καὶ σὲ ἀντιγνώμονες, σὲ φίλους καὶ ἐχθρούς. Ὅσο περισσότερὸ ἐκδηλώνεται ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ δημιουργικὴ ἀνησυχία τοῦ ἥρωα, τόσο ὁ θαυμασμός ἀπ' τὴ μιά μεριά, τὸ μῖσος ἀπ' τὴν ἄλλη, φουντώνουν.

Ἐρχεται κάποτε ὁ θάνατος, καὶ φέρνει τὴν ἀνάκωχῆ. Κοπάζει κάπως ἡ μεγάλη φουρτούνα, ἀλλὰ τὸ δυνατό ἀνατάραγμα συνεχίζεται ἀκόμα γιὰ πολὺ καιρὸ. Καὶ μόνον τὸ μακρὸς τοῦ χρόνου, τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, μὲ τὸ καθάριο πρῖσμα του φέρνει στὰ πνεύματα τὴ γαλήνη. Τότε ὄλοι συνέρχονται. Ἀρχίζει νὰ λαμπικαρίζεται τὸ ἔργο, μακριὰ ἀπὸ πάθη καὶ μίση. Κρίνεται καὶ θαυμάζεται. Μὲ τὸ θαυμασμὸ τοῦ ἔργου, ἐξιδανικεύεται καὶ ὁ δημιουργός του. Ἀκολουθοῦν μετάνοια καὶ ἀφορισμοί, γιὰ τίς πικρίες πού θεληματικά ἢ ἀθελα ποτίστηκε, ἀπ' ὄσους τὸν παραγνώρισαν στὴ ζωὴ καὶ συχνά, γύρω ἀπὸ τὴ μνήμη του δημιουργεῖται μιά βαθειὰ μυστικοπάθεια.

Τὰ πιὸ ἀσήμαντα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς του, οἱ παραμικρὲς ἰδιοτροπίες του, οἱ προτιμήσεις του συσχετίζονται μὲ τὴ δημιουργικὴ του ἰδιοφυΐα. Καὶ τόση εἶναι ἡ δίψα τῆς περιέργειας, ὥστε διαρκῶς νὰ ζητιοῦνται νέες πηγές, νέες λεπτομέρειες, γιὰ νὰ ἐξηγήσουν, τὸ πῶς, καὶ ἀπὸ πού, παρουσιάστηκε αὐτὸ τὸ φαινόμενο στὸν κόσμο.

Τότε ἔχει ἔρθει ἡ ὥρα πού μπορεῖ καθαρά νὰ μετρηθῆ ἡ τεράστια ἀπόσταση, πού ἀπ' ἀρχῆς ἐχώριζε τὸν ἐκλεκτό, ἀπὸ τὴ μετριότητα πού τὸν πολέμησε, ἀπὸ τίς κριματισμένες ψυχές πού τὸν πίκραναν. Ὅσο ἐκεῖνος ἀνεβαίνει, τόσο αὐτὲς χαμηλώνουν.

Ἐκεῖνος θὰ μείνῃ γιὰ πάντα, αὐτὲς θὰ σβῆσουν γιὰ πάντα.

Τὰ καλλιμάρμαρα μέγαρα, πού ποτὲ δὲν πλησίασε ὁ Ὑπέροχος στὴ ζωὴ του, δίνουν τὴν καλλίτερη θέσση στίς προσωπογραφίες του. Οἱ πλατεῖες γεμίζουν ἀπὸ προτομές του, καὶ τὸ φτωχικὸ του σπιτάκι πού δὲν ἀντίκρουσε ποτὲ τὴ χαρὰ καὶ τὸ φῶς, ἀγιάζεται, καὶ γίνεται προσκύνημα, μὲ σύμβολα τῆς λατρείας τὰ ἀσήμαντα μικροπραματάκια τῆς ζωῆς του, τὴν πέννα του, τὸ μπαστουνι του, τὴ σπασμένη του καρτέκλα.

Ὅλα αὐτὰ ἐξηγοῦνται σάν ἓνα ξέσπασμα, ἓνα ἀπέραντο «Ἡμαρτον» ἐκείνων πού πίκραναν καὶ πολέμησαν ἓναν ὀδηγὸ τους.

Αὐτὴ εἶναι ἡ Μοῖρα τῶν πρωτοπόρων τῆς ζωῆς. Μοῖρα σκληρὴ, ἐκδικητικὴ, πού παίρνει μὲ τὸ ἓνα χέρι, ὅ,τι ἔδωσε μὲ τὸ ἄλλο.

Ἄλλὰ τί μαρτυροῦν ὄλα αὐτά; Τί ἄλλο ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ Θεῖα Οἰκονομία εἶναι πολὺ φειδωλὴ στὰ δῶρα της, καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ φειδῶ εἶναι πού δημιουργεῖ ἔστω καὶ ἀργὰ στοὺς πολλοὺς τὴ συναίσθηση γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τῶν λίγων, τῶν ἐμπνευσμένων ὀδηγῶν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Ἀπογοητεύσεις ἀνάλογες αἰσθάνθηκε στὴ ζωὴ του καὶ ὁ Κώστας Χατζόπουλος.

Μᾶς τὸν χάρισε ἡ περιοχὴ ἐκείνη τῆς Ρούμελης πού μὲ τὴν Ἐπτάνησο, μᾶς ἔδωσαν, στὴ νεώτερη μας ἱστορία, τοὺς πιὸ ἀξιόλογους πνευματικούς μας δημιουργούς.

Μὲ τὸν Χατζόπουλο εἴμαστε στενοὶ φίλοι. Πρωτογνωριστήκαμε στὸ 1897. αὐτὸς ἔφεδρος, ἐγὼ προσωρινὰ στὴν Ἑλλάδα, ἐθελοντής. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἐσμίξαμε καὶ πάλι στὴν Ἀθήνα, πού συνδεθήκαμε στενότερα, πιὸ ψυχικά. Κάναμε, μὲ τὸ Ντίνου Θεοτόκη, ἓνα τρίο συντροφιάς, στὸ καφεενεδάκι τῆς Δεξαμενῆς, συνέχεια τῆς παλιᾶς παράδοσης, πού ἔσβυσε μαζί μὲ τὸ καφενεῖο.

Εἴχαμε κοινὲς ἀναμνήσεις τῆς πολύχρονης, ἂν καὶ σὲ διάφορες ἐποχές, διαμονῆς μας στίς χῶρες τοῦ Βορρᾶ, πού μᾶς ἐδόθηκε εὐκαιρία νὰ γνωρίσουμε τὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν λαῶν του. Ἐδέχθηκα πολλὰς φορὲς τοὺς καταγισμούς τῶν νεύρων του, πού οἱ τρίχες τοῦ κεφαλιοῦ του, τοῦδιναν ἀπότομα τὴ φόρμα τοῦ Ἴψεν, τίς γαλήνιες συζητήσεις σὲ ἀπειρα θέματα, τοὺς βαθυστόχαστους του σαρκασμούς γιὰ ὅ,τι ἔβλεπε, καὶ ὅ,τι ἄκουε, τὴν τρυφερὴ καὶ ἱπποτικὴ συμβίωση μὲ τὸν ἄγγελο παρήγορο, ὅπως ἔλεγε τὴ Φιλλανδὴ γυναῖκα του, τὸ μόνον ἄνθρωπο πού τὸν καταλάβαινε.

Κάποτε τοῦ διάβασα ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Ρισέ, γιὰ τὸν ὀμαλὸ καὶ ἀνώμαλο ἄνθρωπο.

Λοιπὸν — μοῦ εἶπε — κανεὶς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ γράψῃ αὐτὸ τὸ θέμα καλλίτερα ἀπὸ μένα, πού μπαινοβγαίνω κάθε μέρα στὴν τρέλλα.

Μέσα ἀπ' αὐτὲς τίς ψυχικὲς ἀντιθέσεις, τῶν ὑπερβολῶν, τῆς ὀργῆς, τοῦ πείσματος, τῆς παιδικῆς καλωσύνης, ξεπετάχτηκε αὐτὴ ἡ ἐξαιρετικὴ μορφή, τοῦ Κώστα Χατζόπουλου.

Ἡ πρώτη ἐνεργότερη ἐμφάνισή του στὴ φιλολογικὴ ζωὴ ἔπεσε μέσα σὲ μιά ἀχαρὴ ἐποχὴ, ὅπως ἦταν ἐκεῖνα τὰ χρόνια, πού

ὕστερα ἀπ' τὸν ἠθικὸ κλονισμὸ τῆς οἰκονομικῆς χρεωκοπίας μας, φθάσαμε σὲ λίγα χρόνια μέσα, στὸν πόλεμο τοῦ 1897. Ἀπὸ ἓνα τέτοιο περιβάλλον ἀποκαρδιωμένο καὶ μοιρολατρικό, ἔπρεπε μιὰ μέρα νὰ βγῆ ἡ ἀντίδραση, καὶ τὸν λόγον αὐτῆς τῆς πρωτοπορείας τὸν εἶχε φυσικά, ἡ διανοούμενη νεολαία. Ὡς πρώτη ἐκδήλωση ξεφύτρωσε τὸ 1898 ἡ « Τέχνη ». Δὲν ἔζησε παρὰ ἓνα μόνο χρόνο. Τὸ μικρὸ αὐτὸ χρονικὸ διάστημα ὅμως ἦταν ἄρκετό γιὰ τὴν ἐκκόλαψη νέων πυρήνων.

Μὲ τὸ κέντρισμα τῆς ἀσχημίας τῶν Εὐαγγελιακῶν στὰ 1901, πού εἶχαν πολιτικὸ ἐλατήριο, μὲ τὸ « Σηκωθεῖτε » τοῦ ἀθάνατου Γαβριηλῆ, ἐμφανίσθηκε στὰ 1903 καὶ ὁ « Νουμᾶς », γιὰ νὰ συνεχίση τὴν προσπάθεια τῆς « Τέχνης ». Ὁ « Νουμᾶς » εἶναι τώρα ἡ φωλιά, τὸ καταφύγιο, τὸ φρούριο τοῦ κατατρεχομένου δημοτικισμοῦ. Οἱ πολιορκημένοι μὲ τὸ θάρρος καὶ τὴν αὐταπάρνηση, πού τοὺς δίνει ἡ πίστη στὴν ἰδεολογία τους, δουλεύουν ἐκεῖ εἰκοσι χρόνια, καὶ ἡ δουλειὰ αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ θετικὴ, ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες προσπάθειες πού ἔγιναν στὴ νεώτερή μας ἱστορία. Οἱ νέοι τοῦ « Νουμᾶ » ζητοῦν νὰ ξεσκλαβωθοῦν ἀπ' τὸ κατάντημα τῆς ξεπεσμένης σκέψης, καὶ νὰ ξεσκλαβώσουν καὶ τοὺς ἄλλους. Οἱ μάχες τοῦ « Νουμᾶ » θὰ μείνουν ἱστορικές. Ἐτόνωσαν τὴν πίστη παλαιῶν ὀπαδῶν, ἀνοιξαν νέους δρόμους, ἀναψαν φλόγα στὰ στήθη τῶν νεοφωτιστῶν. Ἡ ἐπανάσταση μὲ σημαία τὸ γλωσσικὸ ζήτημα γενικεύεται. Ἡ ἀντίδραση ὑποχωρεῖ, λογικεύεται. Τὰ καθέκαστα, μέχρι τῆς νέας μωρᾶς ἀντίδρασης τοῦ γνωστοῦ « Ἀγίου Πατρός », τῆς δίκης τοῦ Ναυπλίου, εἶναι γνωστά.

Δέκα χρόνια ὀλόκληρα ὁ Χατζόπουλος χάνεται ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Ζεῖ στὸ Βορρᾶ, καὶ καταγίνεται μὲ μελέτες. Ἐκεῖ γράφει ἄρκετά ἀπ' τὰ πρωτότυπά του διηγήματα, ἐκεῖ μεταφράζει ἀπ' τὴ σκανδιναυικὴ λογοτεχνία, ἔργα στὴ γλῶσσα μας.

Πλάι μὲ τὸν Χατζόπουλο μεταφράζει στὴν Ἀθήνα ἀπ' τὴν ἴδια φιλολογία, ἄλλα ἔργα καὶ ὁ ἀλησμόνητος Χρυσάφης, πού γι' αὐτὸν δὲν μιλήσαμε ἀκόμη ἄρκετά.

Ἡ μεταφραση καὶ ἡ κριτικὴ, δὲν ἔχουν ἐκτιμηθῆ σὲ μᾶς ἀνάλογα. Ἐνῶ ἄλλοῦ τὴ βάζουν πολὺ κοντὰ μὲ τὴ δημιουργικὴ ἐργασία, ἐδῶ, πού ἡ προσπάθεια τοῦ μεταφραστῆ γιὰ μιὰ καλὴ ἀπόδοση δὲν εἶναι μόνο πολὺ δυσκολώτερη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς γλώσσας καὶ ὕφους ἀπόλυτα δημιουργικὴ, παραγνῶρίζεται. Ὁ Μπελίνσκι δὲν ἔγραψε, ἀλλὰ μὲ τίς ἀναλυτικὲς κριτικὲς του, ἔφερε κοντὰ τὸ ρωσικὸ λαὸ μὲ τοὺς μεγάλους του συγγραφεῖς. Οἱ βιογράφοι του

ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ κριτικὲς του ὠφέλησαν τὸ κοινὸν περισσότερο, ἀπ' τὴν ἀνάγνωση τῶν ἔργων. Ἄν οἱ Γερμανοὶ αἰσθάνονται τὸν Ὅμηρο, αὐτὸ τὸ χρωστοῦν στὸ χαλκέντερο Φῶς, πού δούλεψε τριάντα χρόνια στὴ μετάφρασή του.

Ὁ Φάουστ τοῦ Χατζόπουλου, τὸ ἀριστούργημα τοῦ Γκαίτε, μᾶς δόθηκε μὲ ὄλο τὸ φιλοσοφικὸ βάθος, μὲ τὴ χάρη τοῦ πρωτότυπου σὲ γλῶσσα ἀνετὴ καὶ ἀπλῆ, χωρὶς συμβιβασμούς. Αὐτὸ καὶ μόνο θὰ ἦταν ἄρκετό, καὶ ἀσχετα μὲ τὸ ἄλλο ἔργο του, γιὰ τὸ ὁποῖο γράφουν ἄλλοι, νὰ δώση στὸ Χατζόπουλο τὴ θέση πού τοῦ ἀξίζει στὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε, ὅτι ἡ γλῶσσα μας εἶναι ἀκόμη φτωχὴ κι' ἀδούλευτη, κ' ἐκεῖνος πού κατορθώνει νὰ γράφῃ ἢ νὰ μεταφράζῃ καὶ νὰ γίνεταί χωρὶς κόπο καταληπτὸς, ἀπὸ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο, εἶναι κατ' ἀρχὴν δημιουργός.

Ἡ μεταπολεμικὴ ἀλλαγὴ πού ἀρχισε νὰ φαίνεται στὸν ὀρίζοντα, ἰδιαίτερα ἡ ρωσικὴ ἐπανάσταση ἀρχισαν νὰ βασανίζουν τὸ Χατζόπουλο. Τοῦ ἔδωσαν ἀφορμὴ γιὰ ἓνα ὑπερβολικὰ ἀπαισιόδοξο ἀπολογισμὸ τῆς ὀλης του προσπάθειας, κοινωνικῆς καὶ λογοτεχνικῆς, μὲ τὸ θλιβερὸ συμπέρασμα ὅτι, δὲν ἔκανε τίποτα.

Μὲ τὴν ἐρχόμενη κοινωνικὴ ἀνατροπὴ, ἔβλεπε καὶ τὸ σάρωμα κάθε παλαιότερης πνευματικῆς προσπάθειας, μαζὺ μὲ τοὺς ἐργάτες της. Αὐτὴ ἡ σκέψη, μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἰδιοσυγκρασίας του, τὸν καταδίκασε στὴ φαντασία του, σ' ἓνα ζωντανὸ θάνατο.

Ἀθελά του βρέθηκε μέσα σ' ἓνα ἀδιέξοδο, σ' ἓνα δίλημμα. Ἐπρεπε ἀναμετρῶντας τίς δυνάμεις του νὰ συνεχίση τὴν παλιὰ δημιουργικὴ του ἐργασία, ἢ νὰ μείνη στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς:

Ἴσως λίγοι ξένοι, ἢ δικοὶ μας, διέκριναν ἀπὸ τόσο μακριά, τὸν ἐρχομὸ τοῦ νέου κόσμου.

Σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση τὸν βρῆκε μιὰ ἀδιαθεσία. Νόμιζε ὅτι δὲν λειτουργεῖ ὀμαλὰ ἡ καρδιά του.

Τότε ἀπεφάσισε ἓνα ταξίδι, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι νέες ἐντυπώσεις θὰ τὸν ἀνεκαίνιζαν. Τὸ μοιραῖο αὐτὸ ταξίδι, ἦταν καὶ τὸ τελευταῖο του, τὸ μακρυνὸ ταξίδι πρὸς τὴν αἰωνιότητα.

Στὸ βάθος τοῦ μικροῦ νεκροταφείου τοῦ Μπρίντεζι ἀναπαύεται γιὰ πάντα, ὁ ἀγαπητὸς μας Κώστας. Στὸν ξύλινο σταυρὸ εἶναι γραμμένο ἑλληνικὰ τὸ ὄνομά του.

Ὁ γέρω φύλακας τοῦ νεκροταφείου, μόλις ἀντιληφθῆ εὐλαβῆ Ἑλληνα ἐπισκέπτη, τοῦ δείχνει τὸν ἀπέριττο τάφο, τοῦ Poete Greco.

ΚΩΣΤΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ

★